

*Чаварга А. П.,
аспірант кафедри української мови філологічного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ВПЛИВ ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЧИНУ СВЯТОГО ВАСИЛІЯ ВЕЛИКОГО НА ЗБЕРЕЖЕННЯ ФОНЕТИКО-ОРФОГРАФІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА ТЕРЕНАХ ІСТОРИЧНОГО ЗАКАРПАТТЯ В 1939–1944 РОКАХ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРІОДИЧНОГО ВИДАННЯ «БЛАГОВІСТНИК»)

Анотація. У статті з'ясовується, як видавнича діяльність отців Чину святого Василя Великого сприяла збереженню фонетико-орфографічних особливостей української мови на теренах історичного Закарпаття в 1939–1944 рр. Для цього автор аналізує фонетико-орфографічні особливості мови релігійної газети «Благовістник», яку редагували та видавали отці Чину святого Василя Великого, а також порівнює їх із мовними особливостями «Граматики угорського язика для середніх учебных заведений» (1940 р.) та праці І. Гарайди «Грамматика руського язика» (1941 р.).

Ключові слова: фонетико-орфографічні особливості, літературна мова, історія української літературної мови, історичне Закарпаття, релігійна періодика, «Благовістник», греко-католицьке духовенство, Чин святого Василя Великого.

Постановка проблеми. До сьогодні панівним у мовознавчій науці є твердження, що збереження мовно-культурних особливостей українців Закарпаття в роки угорської окупації (1939–1944 рр.) відбувалося суто завдяки зусиллям «Подкарпатского Общества Наукъ» (1941–1944 рр.) та його видавничій діяльності. Однак зауважимо, що «Подкарпатское Общество Наукъ», попри небажання його окремих членів, змушене було цілком підкорятися вказівкам влади, зокрема і в питаннях мови та правопису. На жаль, зовсім ігнорується той факт, що значну роль у збереженні українських мовно-культурних особливостей на Закарпатті у вказаний період відіграло греко-католицьке духовенство, а саме отці Чину святого Василя Великого (далі – ЧСВВ), які також видавали та поширювали серед місцевого населення релігійну газету «Благовістник». Так, у січні – березні 1939 р. це періодичне видання виходило під редакцією о. С. Сабола, ЧСВВ, у столиці Карпатської України, м. Хуст, під назвою «Благовістник Пресв. Серця Христового», а із грудня 1939 р. по червень – липень 1944 р. воно видавалося спочатку під редакцією о. Др. О. Немета та «Комітета унгарських гр.-кат. богословов», а згодом Отців Василян та особисто о. В. Дудаша, ЧСВВ, вже у м. Ужгород під такими назвами: 1939–1940 рр. – «Благовістник. Релігійно-духовний орган угорусинов», 1941 р. – «Благовістник. Духовна новинка», 1942 р. – «Благовістник Пресвятого Серця Христового», 1943–1944 рр. – «Благовістник Пресв. Серця Христового». Зауважимо, що мовна політика цього друкованого органу суперечила політиці угорської окупаційної влади, а отже, і «Подкарпатского Общества Наукъ», що яскраво відображається в мові «Благовістника».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про мову «Благовістника» та його значення в культурно-релігійному житті Закарпаття детально пише В. Габор у праці «Українські часописи Ужгорода (1867–1944 рр.): Історико-бібліографічне дослідження» (2003 р.). Про це періодичне видання також згадують у своїх працях А. Волошин, А. Пекар, А. Животко, О. Почекунтова.

Метою статті є з'ясування, як видавнича діяльність отців Чину святого Василя Великого сприяла збереженню фонетико-орфографічних особливостей української мови на теренах історичного Закарпаття в 1939–1944 рр.

Виклад основного матеріалу. Як зазначає В. Габор, «Благовістник» – одне з релігійних видань закарпатських українців греко-католицького віросповідання, яке розпочав ще в грудні 1921 р. випускати о. А. Волошин, а згодом продовжили отці Чину святого Василя Великого [1, с. 211]. Завдяки їхній діяльності «Благовістник» виходив не лише за Першої Чехословацької Республіки (1918–1938 рр.), але й за часів Карпатської України (жовтень 1938 р. – березень 1939 р.) та пізнішого гортівського режиму (1939–1944 рр.).

Попри багаторічне існування цього періодичного видання, саме в Хусті, за часів правління автономного уряду Карпатської України, «Благовістник» вперше вийшов фонетичним правописом, про що читаємо в ч. ч. 1–2 за січень – лютий 1939 р.: «Одинокую релігійною газетою в Карпатській Україні є «Благовістник», що саме виходить перший раз фонетикою. Сю газету треба тепер якнайбільше поширити між народом, щоб так паралізувати згубні впливи всяких релігійних агітаторів, що розбиваючи наш народ релігійно, шкодять і національній його консолідації» [БПСХ, ч. ч. 1–2].

Також у цьому випуску вміщено важливу статтю «Прихильникам і противникам – від Редакції», де детально обґрунтовано введені правописні зміни: «Випускаємо перше число «Благовістника», писаного вже чистим фонетичним правописом. Знаємо, що многи зрадіють і втішаться, що нарешті вже раз маємо фонетикою друкований релігійний часопис, але знаємо й те, що декому ще буде се не по смаку, та що з декотрих околиць будуть нам завертати часопис назад. Для того хочемо дати пару слів пояснення і прихильникам нашого часопису й противникам.

Вже від кілька літ многи наші читачі домагались від нас, щоб ми «Благовістник» видавали фонетикою. До того приступити ми не могли й не приступили з тої причини, що, на жаль, були случаї, де людям з проповідальниці заборонювано читати «Благовістник», бо він «український». Багато з тих, що їх

святим обов'язком було поширювати таку газету, як «Благовістник», були проти нього. Коли б ми були газету видавали фонетикою, було б ще гірше, й тоді була б мусіла впасти одинока релігійна газета для народу. А нашою ціллю було не що інше, як тільки дати народові до рук релігійну, приступно писану апологетичну газетку. Тепер, коли змінилися епархіяльні обставини, змінюються й погляди багатьох і тому сьогодні вже сміло можемо видавати нашу газету фонетикою.

Тим же, котрим фонетикою писаний «Благовістник» не буде подобатися, відповідаємо, що сьогодні, коли ціле наше національне життя перетоплюється й незвичайно скорим темпом кристалізується, коли з усіх сторін інтелігенція й селянство, а головно наша ідейна молодь просить часописів і книжок, але часописів і книжок українських, писаних фонетикою, в таких обставинах ми не можемо писати давню етимологією й задля горстки людей інших поглядів відвертати від себе весь загал і виставлятися на сміх перед цілим 50 мільоновим українським народом. Не хочемо політизувати й не будемо політизувати, а шукаємо виключно лише добра душ наших греко-католицьких вірників на Підкарпатті. А знаємо й бачимо, що сьогодні тільки тоді зможемо щось доброго для тих душ зробити, коли підемо до народу простою й ясною, українською лінією, з українським словом, з українською книжкою, чи часописом» [БПСХ, ч. ч. 1–2, с. 2–4].

Однак редакція зважала і на труднощі, які, на їхню думку, могли викликати малозрозумілі для місцевого населення слова: «Коли ж тут щораз ширші круги населення нашої молоді держави вже отверто, свідомо й без боязни проголошуються за українців, ми не можемо писати іншою мовою й іншим правописом, як тільки мовою й правописом українським. Се повинно бути ясне всім, навіть правдивим, родженням росіянам. Але зазначаємо, що в «Благовістнику», хоч будемо його писати українським фонетичним правописом, будемо уважати, щоб не вживати таких українських слів і виразів, яких наш нарід під Карпатами не вживає й не знає. Не нашою задачею є вчити язикознавства. Хочемо подавати якнайбільше зрозуміле й для всіх приступне побожне читання» [БПСХ, ч. ч. 1–2, с. 4]. Загалом вийшло тільки 3 числа «Благовістника Пресв. Серця Христового»: ч. ч. 1–2 за січень – лютий 1939 р. та ч. 3 за березень (март) 1939 р. Проте задекларовані в цьому виданні правописні зміни, які полягали у використанні фонетичного правопису замість етимологічного і до яких редактори, а саме отці Чину Святого Василя Великого, йшли вісімнадцять років, на нашу думку, могли мати певний вплив і на подальшу долю «Благовістника». Так, їхні наступники вже не могли цілком відступити від утверджених раніше правописних змін, попри нововстановлену мовну політику угорської влади в 1939–1944 рр.

Випуск «Благовістника» знову налагоджено в грудні 1939 р., але вже в Ужгороді (тоді Унгварі), – центрі окупованого гортистами Закарпаття. Про його відновлення читаємо в ч. 1 за 1939 р., а саме у вступній статті каноніка О. Ільницького «Привіт нашим приятелям і читателям!»: «Благовістник» под зашитою тисячлітньої св. Корони святого равноапостольного угорського короля Стефана в новій формі й с новим св'язим духом продовжати нам'єряє в своем появленю, чтобы рзносил нашому побожному народу духовный покорм и ут'єху аж до посл'єдних закутин нашої чаровной Верховины и чтобы приглубив проявленя внутр'єшньої релігійно-духовной жизни серед нашого руського народа.

Наш добрий народ без подобного релігійно-духовного м'єсячника обойтися не може, а якраз прото по ласкавом Бож-

ливому архипастырю нашої старой епархіѣ мункачевской – Его Ексцелленціѣ и Преосвященному Епископу Александру, котрый благосклонно умножив нам положить основы нового Благовѣстника для духовного добра нашего народа» [Бл., 1939, ч. 1, с. 1–2]. Оскільки номінально головним редактором «Благовістника» із грудня 1939 р. по червень – липень 1944 р. був головний радник регентського комісара Підкарпатської території, канонік, протоієрей та апостольський пронотарій О. Ільницький, який ще за часів Чехословацької Республіки не приховував своєї проугорської позиції, то цілком очевидним є те, що у вступній статті він пише про «нову» форму «Благовістника». Однак зауважимо, що безпосередньо редагуванням цього періодичного видання займалися саме Отці Василяни, зокрема о. В. Дудаш. Хоча більшість матеріалів тут надруковано під різними криптонімами, проте серед авторів також вказані отці Чину святого Василя Великого, а саме: Т. Сіртеш, Й. Торбич, Д. Региш, А. Костьо, А. Мондик, В. Заваджак. Крім того, тут були надруковані статті о. Ю. Пукана, о. С. Гойдича, о. Ю. Станинця, богословів В. Худи, І. Марущака й інших представників місцевого греко-католицького духовенства.

Опис основних фонетико-орфографічних рис мови «Благовістника» та порівняння їх з особливостями мови «Граматики угорського язика для середніх учебных заведений» та праці І. Гарайди «Грамматика руського язика», на нашу думку, допоможе з'ясувати, яким чином отці Чину Святого Василя Великого сприяли збереженню цих особливостей української мови на теренах історичного Закарпаття у рамках вказаного часового періоду.

Зокрема, у зазначених виданнях фіксуємо такі фонетико-орфографічні особливості:

1) перехід давнього [е] в [о] після шиплячих та [ј]: *чоловѣк* [Бл., 1940, ч. 7–8, с. 205], *чорна* [Бл., 1940, ч. 9, с. 249], *жона* [Бл., 1942, ч. 8–9, с. 196], *пчолу* [Бл., 1942, ч. ч. 8–9, с. 204], *пчолцѣ* [Бл., 1941, ч. 2, с. 54], *ничого* [Бл., 1941, ч. 1, с. 10], *мачоха* [Бл., 1941, ч. 2, с. 38], *чортика*, *чортеня* [Бл., 1941, ч. 2, с. 56], *чоло* [Бл., 1942, ч. ч. 6–7, с. 28]. У «Грамматичѣ угорського язика для середніх учебных заведений» (далі – ГУЯ) перехід давнього [е] в [о] після шиплячих та [ј] не спостерігаємо: *человѣкъ*, *чего*, *чему* [ГУЯ, с. 19], *пчела* [ГУЯ, с. 20], *жена* [ГУЯ, с. 22], *четыре* [ГУЯ, с. 23], *вчера* [ГУЯ, с. 50]. Натомість у граматиці І. Гарайди (далі – Гар.) паралельно вживається: *чоловѣкъ* [Гар., с. 17], *чого*, *чому* [Гар., с. 30], *жона* [Гар., с. 37], *четыри* [Гар., с. 55], але *шестый* [Гар., с. 19], *вчера* [Гар., с. 99], *на вечерницю* [Гар., с. 138];

2) збереження давніх [е] та [о] в етимологічних закритих складах: *стол* [Бл., 1941, ч. 1, с. 9], *вход* [Бл., 1941, ч. 1, с. 11], *конець* [Бл., 1941, ч. 2, с. 38], *вечер* [Бл., 1943, ч. 1, с. 8], *ноч* [Бл., 1943, ч. 1, с. 19], *печиѣ* [Бл., 1941, ч. 2, с. 49]; *конець* [ГУЯ, с. 4], *столь* [ГУЯ, с. 10], *попъ*, *конъ*, *воль* [ГУЯ, с. 12], *домъ* [ГУЯ, с. 14], *печка* [ГУЯ, с. 20], *воскъ* [ГУЯ, с. 21]; *конь* [Гар., с. 18], *печка* [Гар., с. 25], *ножь* [Гар., с. 26], *мостъ* [Гар., с. 28], *домъ* [Гар., с. 108], *столь* [Гар., с. 120], *конець* [Гар., с. 135], *ночь* [Гар., с. 136];

3) збереження початкового [je]: *Ему*, *Его*, *единокожедого* [Бл., 1942, ч. ч. 8–9, с. 205], *една* [Бл., 1943, ч. 2, с. 50], але *одна* [Бл., 1940, ч. ч. 7–8, с. 208], *оден* [Бл., 1942, ч. 12, с. 290], *Олена* [Бл., 1941, ч. 1, с. 9]; *его*, *ему* [ГУЯ, с. 11], *едности* [ГУЯ, с. 5], *единство* [ГУЯ, с. 5–6], *единственного* [ГУЯ, с. 52], але *одни* [ГУЯ, с. 12], *одинъ* [ГУЯ, с. 14], *однаковымъ*, *однаковыхъ* [ГУЯ, с. 19]; *его* і *ѣго* [Гар., с. 61], *ему* [Гар., с. 137], але *одинъ*, *одна*, *одно* [Гар., с. 53], *однакъ* [Гар., с. 108], *однако* [Гар., с. 116];

4) вживання *ѣ*: *крузѣ* [Бл., 1939, ч. 1, с. 1], *по дорозѣ* [Бл., 1940, ч. 9, с. 261], *дѣд* [Бл., 1940, ч. 10, с. 304], *снѣ* [Бл., 1941, ч. 1, с. 7], *по руцѣ* [Бл., 1941, ч. 1, с. 8], *на улицѣ* [Бл., 1941, ч. 1, с. 13], але тут же *на улиці* [Бл., 1941, ч. 1, с. 10], *цвѣт* [Бл., 1942, ч. ч. 8–9, с. 198], *по грѣсѣ* [Бл., 1942, ч. 12, с. 298], *на порозѣ* [Бл., 1942, ч. 12, с. 315], *примикрофонѣ*, *в Бозѣ* [Бл., 1943, ч. 1, с. 31], *в колысцѣ* [Бл., 1940, ч. 9, с. 252]; *тѣло*, *дѣло*, *лѣто*, *бѣда*, *вѣсть*, *мѣсто*, *пѣсня* [ГУЯ, с. 13], *пѣсокъ*, *вѣдро*, *лѣкъ*, *лѣчити* [ГУЯ, с. 13], *языцѣ* [ГУЯ, с. 3], *въ концѣ* [ГУЯ, с. 15], *лицѣ* [ГУЯ, с. 52], *о Бозѣ*, *въ руцѣ*, *о дусѣ* [ГУЯ, с. 27], тут же вказано, що неправильно писати *о Богѣ*, *въ рукѣ*, *о духѣ* [ГУЯ, с. 27]; *нынѣ*, *бѣлый*, *грѣхъ*, *дѣло* [Гар., с. 13], *Нѣредьгаза*, *Нѣтра* [Гар., с. 14], *Бозѣ*, *дусѣ* [Гар., с. 17], *въ языцѣ*, *стѣна*, *мѣсто* [Гар., с. 23], *в зорцѣ* [Гар., с. 37];

5) вживання *жд* на місці давнього **dj*: *побѣжденый* [Бл., 1940, ч. 4, с. 126], *кождого* [Бл., 1940, ч. ч. 7–8, с. 207], але *кожного* [Бл., 1942, ч. 11, с. 286], *жажда* [Бл., 1943, ч. 1, с. 2], *Рождество*, *рождественну* [Бл., 1943, ч. 1, с. 5], але також *Роздво* [Бл., 1943, ч. 1, с. 3], *надѣѣ* [Бл., 1940, ч. 4, с. 110], *судженѣ* [Бл., 1942, ч. ч. 8–9, с. 198], *виджу* [Бл., 1942, ч. 12, с. 298], *догджуваня* [Бл., 1944, ч. 4, с. 60]; *каждого* [ГУЯ, с. 10], *возрождати* [ГУЯ, с. 67], *родити – раждати* [ГУЯ, с. 71], *ходити – хожу – хожденіе*, *бродити – брожу – брожденіе* [ГУЯ, с. 72], але *судья* [ГУЯ, с. 22]; *каждый* [Гар., с. 7], *каждого*, *каждой* [Гар., с. 134], *дождатися* [Гар., с. 131], *ждавъ* [Гар., с. 138], але *вижу* [виджу], *горожу*, *вожу* [Гар., с. 17], *судія* (однина) [Гар., с. 39], *одежу* [Гар., с. 112], *ненавижу* [Гар., с. 125];

6) відсутність приставних приголосних: *оттяв* [Бл., 1940, ч. 4, с. 124], *отвѣчае* [Бл., 1940, ч. ч. 7–8, с. 207], *до огня* [Бл., 1940, ч. ч. 7–8, с. 208], *окно*, *осмеро*, *очѣ* [Бл., 1941, ч. 1, с. 9], *отпочивати* [Бл., 1941, ч. 1, с. 14], *он* [Бл., 1942, ч. ч. 8–9, с. 198], *одки* [Бл., 1942, ч. ч. 8–9, с. 204], *оддати* [Бл., 1942, ч. ч. 8–9, с. 205], *овчарѣ* [Бл., 1942, ч. 11, с. 260], *одчуваю* [Бл., 1942, ч. 12, с. 298], *отси* [Бл., 1943, ч. 1, с. 31], *откончив* [Бл., 1944, ч. 4, с. 59]; *отношеніи*, *относилися*, *отповѣдати*, *отступили*, *отъ* [ГУЯ, с. 3], *отстранивши* [ГУЯ, с. 4], *очами* [ГУЯ, с. 7], *отдѣльно* [ГУЯ, с. 13], *они* [ГУЯ, с. 5], *оно* [ГУЯ, с. 7], *она* [ГУЯ, с. 8], *онъ* [ГУЯ, с. 12], *огонь*, *огня*, *огню* [ГУЯ, с. 20]; *отъ*, *отбити* [Гар., с. 17], *уличный* [Гар., с. 17], *улиця* [Гар., с. 23], *они* [Гар., с. 21], *въорѣху* [Гар., с. 34], *отповѣдну* [Гар., с. 37], *овця*, *овець* [Гар., с. 39], *окно*, *оконъ* [Гар., с. 42], *око*, *очи*, *ухо*, *уши* [Гар., с. 43];

7) рефлексі давньоукраїнських сполук *-ере-*, *-еле-*: *довжність* [Бл., 1940, ч. ч. 7–8, с. 207], *довжникам*, *довг* [Бл., 1942, ч. 11, с. 286], *товпою* [Бл., 1943, ч. 1, с. 2], *стовп* [Бл., 1943, ч. 1, с. 11]; *довгий*, *жовтый*, *шовкъ*, *стовпъ* [Гар., с. 10]. У «Граматицѣ угрорусского языка для середнихъ учебныхъ заведеній» знаходимо: *полного*, *должны* [ГУЯ, с. 4], *долженъ* [ГУЯ, с. 3], *толпа* [ГУЯ, с. 19], *желчь*, *шелкъ* [ГУЯ, с. 11–12], *желтый* [ГУЯ, с. 16];

8) відсутність спрощення: *сердца* [Бл., 1940, ч. 4, с. 105], *праздник* [Бл., 1940, ч. 9, с. 267], «*Благовѣстникъ*» [Бл., 1939, ч. 1, с. 1], *щастливѣйшого* [Бл., 1940, ч. 4, с. 121], але *щастливый* [Бл., 1942, ч. 11, с. 269], *нещасного* [Бл., 1942, ч. ч. 8–9, с. 206], *постныхъ*, *радостныхъ* [Бл., 1944, ч. 4, с. 57], *властнѣ* [Бл., 1942, ч. 10, с. 225], *поздно* [Бл., 1943, ч. 1, с. 18], але *чесный* [Бл., 1940, ч. 9, с. 246], *сонце* [Бл., 1942, ч. ч. 8–9, с. 198]; *властного* [ГУЯ, с. 3], *мѣстному* [ГУЯ, с. 5], *солнце* [ГУЯ, с. 20], *извѣстное* [ГУЯ, с. 35]; *первѣстное* [Гар., с. 18], *сердце*, *солнце* [Гар., с. 42], *властнѣ*, *крестнѣ* [Гар., с. 44], *чувствуеся* [Гар., с. 46], *щастливый* [Гар., с. 121];

9) наявність повноголосних форм: *Короны*, *короля*, *молодыми* [Бл., 1939, ч. 1, с. 1–2], *голос* [Бл., 1940, ч. 4, с. 110], *порох*, *перед* [Бл., 1941, ч. 1, с. 6], *через* [Бл., 1941, ч. 1, с. 9], *корова*, *сторож* [Бл., 1942, ч. ч. 8–9, с. 204], *голову*, *хоронить* (береже) [Бл., 1942, ч. 11, с. 293], *ворога* [Бл., 1943, ч. 1, с. 18], *солодоцѣ* [Бл., 1944, ч. 4, с. 57], *голод* [Бл., 1944, ч. 5, с. 65], *здорова* [Бл., 1944, ч. 5, с. 67], але *предплатникам* [Бл., 1941, ч. 1, с. 9]; *голосъ* [ГУЯ, с. 13], *въ серединѣ* [ГУЯ, с. 15], *городъ*, *коровище*, *коровка* [ГУЯ, с. 19], *корова* [ГУЯ, с. 32], *золото*, *ворота* [ГУЯ, с. 21], *молоко* [ГУЯ, с. 35], *голодень* [ГУЯ, с. 33], *передъ*, *черезъ* [ГУЯ, с. 67], але *среднего* [ГУЯ, с. 23]; *король*, *долонь* [Гар., с. 13], *борода*, *голосъ*, *солома*, *середа*, *полова*, *молоко*, *морокъ* [Гар., с. 20], *дерево*, *голова* [Гар., с. 23];

10) вживання дієслів минулого часу на *л*, *в*: *жив*, *поддерживав*, *видѣв*, *роздумовав*, *подяковав*, *подав* [Бл., 1941, ч. 1, с. 10], *слухав*, *вычистив*, *быв* [Бл., 1941, ч. 1, с. 11], *говорив* [Бл., 1941, ч. 1, с. 12]. У посланні єпископа О. Стойки до пастви фіксуємо вживання *л*: *обдароваль* [Бл., 1941, ч. 1, с. 1], *быль* [Бл., 1941, ч. 1, с. 2], *зробиль*, *розв'язаль*, *осушиль* [Бл., 1941, ч. 1, с. 4]. Те саме стосується і «Граматики угрорусского языка для середнихъ учебныхъ заведеній», тут усюди спостерігаємо вживання дієслів минулого часу на *л*: *пошель бы* [ГУЯ, с. 48], *рисоваль*, *прочиталь* [ГУЯ, с. 50], *кричаль*, *хвалиль* [ГУЯ, с. 53], *быль* [ГУЯ, с. 57], *призываль* [ГУЯ, с. 58], *сотвориль* [ГУЯ, с. 60]. А вже у граматиці І. Гарайди вживається лише *в*: *бывъ*, *стоявъ* [Гар., с. 5], *читавъ* [Гар., с. 25], *вѣвъ* [Гар., с. 68], *крикнувъ*, *перерѣзовавъ* [Гар., с. 72], *писавъ*, *крьвъ* [Гар., с. 76], *живъ* [Гар., с. 120];

11) позначення м'якості сонорного [р] наприкінці слів: *Господарь* [Бл., 1939, ч. 1, с. 2], *вѣръ* [Бл., 1940, ч. 4, с. 110], *архипастырь* [Бл., 1941, ч. 1, с. 1], *теперь* [Бл., 1941, ч. 1, с. 9], *матерь* [Бл., 1941, ч. 1, с. 10], *задарь* [Бл., 1943, ч. 2, с. 38], але *дармо* [Бл., 1942, ч. ч. 8–9, с. 198], *вечеру* (вечерю) [Бл., 1941, ч. 1, с. 9]. У «Граматицѣ угрорусского языка для середнихъ учебныхъ заведеній» м'якість сонорного [р] також позначається на письмі, наприклад, у словах *теперь*, *ударь* [ГУЯ, с. 13]. Те саме стосується і «Граматики руського языка»: *царь* [Гар., с. 13], *цѣсарь* [Гар., с. 14], *матѣрь* [Гар., с. 19], *столярь* [Гар., с. 26], *теперь* [Гар., с. 136];

12) відсутність подовження: *проявленя* [Бл., 1939, ч. 1, с. 1], *братя* [Бл., 1941, ч. 1, с. 2], *упованю* [Бл., 1941, ч. 1, с. 10], *нарѣканя* [Бл., 1941, ч. 1, с. 14], *гриманя*, *бриньканя* [Бл., 1941, ч. 2, с. 56], *житя* [Бл., 1944, ч. 4, с. 55], *убраня* [Бл., 1944, ч. 4, с. 56], *терпѣня* [Бл., 1944, ч. 4, с. 64], *намѣреня* [Бл., 1944, ч. 5, с. 65], *змилованя* [Бл., 1944, ч. 5, с. 67], *статѣ* [Бл., 1944, ч. 5, с. 69], *уживаня* [Бл., 1944, ч. 5, с. 71], у *богослуженю* [Бл., 1944, ч. 5, с. 73]. Натомість у праці «Грамматика угрорусского языка для середнихъ учебныхъ заведеній» фіксуємо такі форми, як: *понятіе*, *желанія*, *изъ соединенія* [ГУЯ, с. 9], *поясненія* [ГУЯ, с. 11], *знаніе* [ГУЯ, с. 12], *за исключеніемъ*, *дѣленіе* [ГУЯ, с. 13]. А в граматиці І. Гарайди паралельно вживаються іменники середнього роду із закінченням *-я* та нетиповим для сучасної української мови закінченням *-іе*: *стремленя* [Гар., с. 6], *розважаня* [Гар., с. 7], *благословеніе*, *крещеніе* [Гар., с. 12], *при склоненіи*, *при спряженіи* [Гар., с. 17], *склоненя* [Гар., с. 37], *предложеніе*, *реченя* [Гар., с. 22], *читаня* [Гар., с. 26], *по значенію*, *оконченя* [Гар., с. 27], *оконченіе* [Гар., с. 32], *братя* (*братя василіяне*) [Гар., с. 36], *статья* [Гар., с. 39]. Автор пояснює це так: «Якъ видно изъ взорца, у сихъ словъ въ 2 пад. множ. находиме пень + й (изъ услови-ь).

Групи 4. (*насѣня*) и 5. (*условіе*) оригінально належали до одного склонення, т. е. оконченія -я повстало ізь оригінального -іе, потомъ было -ѣе, а на конці -я (*знаніе, знанье, знаня*). Нынѣ даякѣ слова и въ письменномъ языкѣ уживаються только въ скороченой формѣ зь оконченьемъ на -я. Пр.: *спаня, насѣня*. Даякѣ, особенно церк. слав. и вел. русскѣ слова уживаються всегда въ повной оригінальной формѣ на -іе. Пр.: *условіе, мнѣніе*. Многѣ ізь сихъ словъ уживаються и въ письмѣ, и въ живомъ говорѣ въ обохъ (въ повной и скороченой) формахъ. Пр.: *засѣданіе – засѣданя, знаніе – знаня*, але наголосъ въ сихъ случаяхъ змѣняється: *засѣданіе, засѣданя*. Мы въ сей граматицѣ уживаеме тоже обѣ формы для одного и того же слова для показанія того, что они можуть уживатися хоть въ которой формѣ» [Гар., с. 42];

13) використання літери т на позначення латинського звука [th] або грецького [θ]: *до Томы, Томо* [Бл., 1940, ч. 4, с. 110], *Теодосій, Доротей, Вартоломей* [Бл., 1942, ч. ч. 6–7], *Картагенѣ* [Бл., 1942, ч. ч. 8–9, с. 200], *Теофан* [Бл., 1942, ч. 10], *Агатона* [Бл., 1944, ч. ч. 6–7, с. 83]. У «Граматицѣ угрорусского языка для середнихъ учебныхъ заведеній» останньою літерою в алфавіті є літера «Ө – ө (өита)» [ГУЯ, с. 10], яка, як відомо, раніше вживалася на позначення латинського звука [th] або грецького [θ]. Також тут подано такий коментар: «Букву ө находиме только въ старыхъ церковныхъ книгахъ» [ГУЯ, с. 13]. Однак це не завадило укладачам граматики ввести її до складу алфавіту;

14) вживання літери г на позначення звука [g]: *Гортанов* [Бл., 1942, ч. 11, с. 260], *фиргангу* [Бл., 1943, ч. 2, с. 39]. Зауважимо, що вживання літери г фіксуємо ще в «Благовістнику Пресв. Серця Христового», що виходив у Хусті в січні – березні 1939 р., зокрема зазначено: *агітаторів* [БПСХ, ч. ч. 1–2], *релігійний, газета, апологетичну, інтелігенція* [БПСХ, ч. ч. 1–2, с. 2], *етимологією* [БПСХ, ч. ч. 1–2, с. 3]. Натомість у «Граматицѣ угрорусского языка для середнихъ учебныхъ заведеній» звук [g] на письмі позначається літерою г: «Буква г читається, якъ латинська h, и только въ словахъ иностранного происхожденія читається подобно латинской g. Напр.: *голосъ* (голосъ), *нога* (нога), *грамматика* (грамматика), *гимназія* (гимназія) и т. д.» [ГУЯ, с. 13]. Те саме стосується і праці І. Гарайди «Грамматика руського языка»: «Г означає два розні звуки: 1. гортанный лат. h; 2. заднеподнебный лат. g. Вообщє г въ нашємъ языкѣ выговоряється якъ лат. h; якъ лат. g выговоряється только въ немногихъ руськихъ або обрусѣвшихъ словахъ, дале въ чужихъ словахъ, кромѣ того въ даякихъ руськихъ фамилійныхъ именахъ. Прим. *бигарь, гелетка, мозогъ, газда, газета, ганок, ганчъ, гнотъ, гратя, грунь* и еще дасколько другихъ. Чужѣ слова: *географія, газъ, гимназія, магазинъ* и т. д. Руськѣ фамилійнѣ имена: *Гелебанъ, Гангур* и пр. Также въ чужихъ фамилійныхъ именахъ: *Галамбъ, Гергель*» [Гар., с. 11];

15) відсутність написання літери ъ вкінці слів: *Богбѣдних* [Бл., 1941, ч. 1, с. 6], *Евхаристійным, так, лиш* [Бл., 1941, ч. 1, с. 7], *годен* [Бл., 1941, ч. 1, с. 8], *муж, мир, читачам* [Бл., 1941, ч. 1, с. 9], *пан* [Бл., 1941, ч. 1, с. 10], *нашим гаслом* [Бл., 1941, ч. 1, с. 11], *за всѣхъ христیان* [Бл., 1941, ч. 1, с. 15]. Зауважимо, що навіть після виходу 1940 р. колективної «Граматики угрорусского языка для середнихъ учебныхъ заведеній», а 1941 р. – праці І. Гарайди «Грамматика руського языка», в яких, в обох випадках не без вказівок місцевої влади, було наново впроваджено написання ъ у кінці слів, цю мовну особливість у «Благовістнику» ми фіксуємо лише в опублікованих звер-

неннях єпископа О. Стойки, натомість в усіх інших матеріалах та навіть назві ця літера наприкінці слів не вживається. У зверненні єпископа О. Стойки, як і у вказаних граматиках, зазначено: *семеіномъ, по силамъ, одень-другого, всѣхъ, на сторонахъ, будетъ* [Бл., 1941, ч. 1, с. 1], *Вечерь, мечъ, Ангель, Карпатскихъ Верховинъ* [Бл., 1941, ч. 1, с. 2]; *народъ, языкъ, каноникъ, начальникъ* [ГУЯ, с. 8], *звукъ, словъ* [ГУЯ, с. 9], *Атлантической Океанъ, Александръ Духновичъ, Хустъ* [ГУЯ, с. 10]; *руськимъ, великорусскимъ, въ, подъ* [Гар., с. 5], *лѣсъ, мужъ, воздухъ, Богъ, ангель* [Гар., с. 25], *Иванъ, Ужгородъ* [Гар., с. 26];

16) відсутність позначення на письмі роздільної вимови звуків: *до вязницѣ* [Бл., 1940, ч. 10, с. 290], *бюся* [Бл., 1941, ч. 1, с. 6], але *б'єся* [Бл., 1943, ч. 2, с. 60], *девятеро* [Бл., 1941, ч. 1, с. 9], *кровю* [Бл., 1942, ч. ч. 6–7, с. 182], *розпята* [Бл., 1942, ч. 11, с. 260], *обовязок* [Бл., 1942, ч. 11, с. 286], *у пятау* [Бл., 1944, ч. 5, с. 78], але *з'ѣла* [Бл., 1941, ч. 2, с. 57], *пїянства* [Бл., 1942, ч. ч. 8–9, с. 205], *з'єдиной* [Бл., 1942, ч. 12, с. 290]. У «Граматицѣ угрорусского языка для середнихъ учебныхъ заведеній» роздільна вимова звуків на письмі позначається за допомогою літери ъ у таких словах: *вѣдно* [ГУЯ, с. 65], *объявление, сѣздъ, объемъ* [ГУЯ, с. 69], але *мягко* [ГУЯ, с. 11], *девять* [ГУЯ, с. 17], *пятница* [ГУЯ, с. 19], *пяница, вымя, имя, племя, сѣмя* [ГУЯ, с. 22]. У праці І. Гарайди позначення роздільної вимови звуків на письмі здебільшого не спостерігаємо: *славяне* [Гар., с. 5], *розпята* [Гар., с. 16], *мягкого* [Гар., с. 17], *пять* [Гар., с. 53], *девять, пятнадцать* [Гар., с. 54], *обовязковъ* [Гар., с. 131], *мяса* [Гар., с. 134], *безъ памяти* [Гар., с. 137], але *в'єдно, б'ю, з'ѣздъ* [Гар., с. 13].

Зауважимо, що в «Благовістнику» також трапляються загальноукраїнські слова, до яких у дужках подано розмовний відповідник, наприклад: *застукав (дуркав)* [Бл., 1941, ч. 1, с. 28], *сѣрников (швабликов)* [Бл., 1941, ч. 2, с. 48], *неправду казати (циганити)* [Бл., 1941, ч. 2, с. 56].

Висновки. Отже, саме за часів Карпатської України (жовтень 1938 р. – березень 1939 р.) редактори «Благовістника Пресв. Серця Христового», отці Чину святого Василя Великого, чітко задекларували свою проукраїнську позицію та вперше з дати виходу «Благовістника» у грудні 1921 р. почали видавати його фонетикою. На нашу думку, це мало значний вплив на подальшу долю періодичного видання. Так, навіть у роки угорської окупації (1939–1944 рр.), попри утверджену політику «угрорусизму», редактори «Благовістника», отці Чину святого Василя Великого, дотримувалися певних норм українського правопису, чого не спостерігаємо в інших місцевих виданнях. Зокрема, тут фіксуємо такі фонетико-орфографічні особливості, що були нехарактерними для всіх інших тогочасних видань, зокрема і видань «Подкарпатского Общества Наукъ», як відсутність написання літери ъ наприкінці слів, передача звука [g] літерою г, використання літери т на позначення латинського звука [th] або грецького [θ] та інші. Завдяки цьому Чин святого Василя Великого можна вважати чи не єдиною культурно-релігійною інституцією, яка послідовно відстоювала особливості української літературної мови на сторінках друкованого органу «Благовістник», що виходив на теренах історичного Закарпаття в 1939–1944 рр.

Перспективи подальших наукових досліджень вбачаємо в детальному описі морфологічних, лексичних та синтаксичних особливостей мови релігійної газети «Благовістник» (1939–1944 рр.).

Література:

1. Габор В. Українські часописи Ужгорода (1867–1944 рр.): історико-бібліографічне дослідження / наук. ред.-консультант М. Романюк. Львів, 2003. 564 с.

Скорочення назв використаних джерел:

- Бл.** – 1) Благовістник. Релігійно-духовний орган угорусинів / Головний редактор: Александер Ильницький. Отвѣчательный редактор: о. Др. Александр Немет. Редагує: Комитет угварских гр. кат. богословов. Унгарь, 1939. Рочникъ I. Ч. 1. Децембер. 1939. 33 с.;
- 2) Благовістник. Релігійно-духовний орган угорусинів / Головний редактор: Александер Ильницький. Отвѣчательный редактор: о. Др. Александр Немет. Редагує: Комитет угварских гр. кат. богословов. Унгарь, 1940. Рочникъ II. Ч. 1–10. 308 с.;
- 3) Благовістник. Духовна новинка / за видавництво отвѣчає: Александер Ильницький. Редагують: Отцѣ Василяєне. Унгарь – Ужгород, 1941. Рочникъ III (XXI). Числа 1–12. 320 с.;
- 4) Благовістник Пресвятого Серця Христового / За видавництво отвѣчає: Александер Ильницький. Редагує и за редакцію отвѣчає: о. Вартоломей Дудаш, ЧСВВ. Унгарь: Выдавництво и Книгопечатня ОО. Василян, 1942. Рок виданя IV (XXII). Числа 1–12. 320 с.;
- 5) Благовістник Пресв. Серця Христового / за видавництво отвѣчає: Александер Ильницький. Редагує и за редакцію отвѣчає: о. Вартоломей Дудаш, ЧСВВ. Унгарь: Выдавництво и Книгопечатня ОО. Василян, 1943. Рок виданя V (XXIII). Числа 1–12. 224 с.;
- 6) Благовістник Пресв. Серця Христового / за видавництво отвѣчає: Александер Ильницький. Редагує и за редакцію отвѣчає: о. Вартоломей Дудаш, ЧСВВ. Унгарь: Выдавництво и Книгопечатня ОО. Василян, 1944. Рок виданя VI (XXIV). Ч. 1–6–7. 97 с.
- БПСХ** – Благовістник Пресв. Серця Христового / редактор: о. С. Сабол, ЧСВВ. Хуст: Державна друкарня в Хусті, 1939. Річник XIX. Число 1–2. Січень – лютий 1939. 24 с.
- Гар.** – Гарайда І. Грамматика руського языка. Унгарь: Книгопечатня Юлія Фельдешія, 1941. 143 с.
- ГУЯ** – Грамматика угорусского языка для середних учебных заведений. Унгарь: Типографія Ю. Фельдешія, 1940. 114 с.

Чаварга А. П. Влияние издательской деятельности Ордена святого Василия Великого на сохранение фонетико-орфографических особенностей украинского языка на территории исторического Закарпатья в 1939–1944 гг. (на материале периодического издания «Благовістник»)

Аннотация. В статье выясняется, как издательская деятельность отцов Ордена святого Василия Великого

способствовала сохранению фонетико-орфографические особенностей украинского языка на территории исторического Закарпатья в 1939–1944 гг. Для этого автор прослеживает основные фонетико-орфографические особенности языка религиозной газеты «Благовістник» (1939–1944 гг.), которую редактировали и издавали отцы Ордена святого Василия Великого, а также сравнивает их с языковыми особенностями «Грамматики угорусского языка для средних учебных заведений» (1940 г.) и труда И. Гарайды «Грамматика руського языка» (1941 г.).

Ключевые слова: фонетико-орфографические особенности, литературный язык, история украинского литературного языка, историческое Закарпатье, религиозная периодика, «Благовістник», грекокатолическое духовенство, Орден святого Василия Великого.

Chavarha A. The influence of the publishing activity of the Order of Saint Basil the Great on the preservation of the phonetic and orthographic peculiarities of the Ukrainian language on the territory of historical Transcarpathia in 1939–1944 (on the material of the periodical “Blahovistnyk”)

Summary. The article ascertains how the publishing activity of the Fathers of the Order of St. Basil the Great contributed to the preservation of the phonetic and orthographic peculiarities of the Ukrainian language on the territory of historical Transcarpathia in 1939–1944. For this purpose, the author traces the main phonetic and orthographic features of the language of the religious newspaper “Blahovistnyk” (1939–1944). The newspaper was edited and published by the Fathers of the Order of St. Basil the Great. Thus, the author compares the linguistic features of this periodical with those of “Hrammatyka uhorusskoho yazyka dlia serednikh uchebnykh zavedenii” (1940), and the work of I. Haraida “Hrammatyka rus’koho yazyka” (1941).

Key words: phonetic and orthographic features, literary language, history of Ukrainian literary language, historical Transcarpathia, religious periodicals, “Blahovistnyk”, Greek Catholic clergy, Order of Saint Basil the Great.